

Rola słowników opracowanych przez autochtonów (profesjonalnych i amatorskich) w dokumentacji leksyki gwarowej

Halina Karaś

Instytut Języka Polskiego UW, Warszawa

Dokumentacja leksyki gwarowej

- Dokumentacja słownictwa gwarowego to pilne zadanie polskiej dialektologii.
- Luki w dokumentacji słownictwa gwarowego.
- Trudności w określeniu etymologii, zasięgu i chronologii wielu polskich dialektyzmów.
- Przykłady (wyraz poświadczony w gwarze okolic Biecza, nieodnotowany w poniższym znaczeniu w żadnym słowniku; ma poświadczenia tylko z gwar cieszyńskich, ale w zupełnie innym znaczeniu (homonim), por. w SGPPAN III 88 bulik 'o człowieku niezaradnym, niezdecydowanym': *Taki bulik, nic nie umi zrobić Puńców ciesz.*):
- **BULIK** zwykle w lmn. *BULIKI* 1) '**zielone owoce kłaczy ziemniaków**': *Zimnioki jak przekwitnóm, to takie sie robióm po kwiotkak buliki. Kiedysi to my nazbierały tylo tyk bulików i późni my sie bawiły w wojne. Rac.TR;* 2) '**kluski ziemniaczane nadziewane marmoladą**': *Barz lubiałam buliki, mama robiła takie okryngłe kluski, buliki z mamuladóm. Bierze sie gotowane zimioki, trza je przegniyść przez maszynke, dać jojko i mółke, zarobić ciasto, a późni tulać takie buliki. Jak sie ugotuje, to maści sie smažonóm śmiyntanóm. Co na obiod dzisiok? Buliki. Rac.TR.*

Dokumentacja leksyki gwarowej

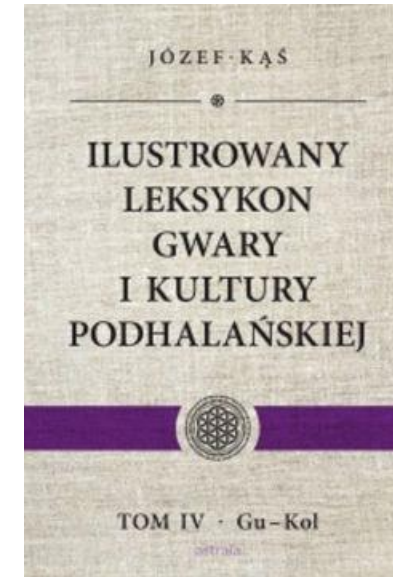
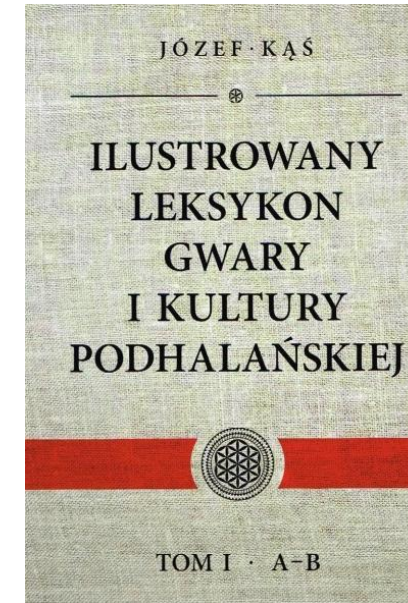
- Przykład wyrazu *balabajda* poświadczonego w gwarze okolic Biecza, bardzo słabo udokumentowanego. W SGPPAN występuje w całkowicie innym znaczeniu *balabajda* ‘zawadiaka, awanturnik’ Brzeziny dęb (bez przykładu), jedynie w określeniu **na balabajdę** ‘o ręce wolno opuszczonej’ Jodłowa jas (bez cytatu) można upatrywać pokrewnego znaczenia znanego z gwary Bugaja i okolic Biecza, por. niżej:
- **BALABAJDA I** rzecz. mos. a. ż. 1) ‘**człowiek niesprawny fizycznie**’: *Chodzi na boki taki balabajda, i chłop i baba może być balabajda. Bug.BK; Ni może wstać, jak balabajda sie przewraco. Jak mu trudo sie wyprostować, wstać rażno, chodzić, to taki balabajda. Godali, idzie jak balabajda. Bug.SK; Taki źle chodzi, taki niedołyzny, taki niesprawny za bardzo taki balabajda. Sit.JK; 2) ‘**człowiek słaby, bezwładny, też omdlały, zwłaszcza słabe dziecko**’: *O, tako balabajda z niego, pewnie ladacy. Bug.SK; Taki kiepski, słaby, taki z niego balabajda i może być tako balabajda. Sit.JK; Wziyła to dziecko na rynce, a ono tak leci, tako balabajda! Rac.TR; Jagym roz dawoł krew na badanie, tom sie patrzół, jak to robi pielyngniarka, cułym ino, jak rynce mi sie robiom jak balabajdy, a późni juz nie pamiyntołym. Roż.BP.**
- **BALABAJDA II** 2) rzecz. mnżyw. ‘**coś chwiejącego się, słabego, byle jakiego, np. roślina**’: *‘On jest taki balabajda tyn czosnek, bo sucho było to i taki słaby. Bug.BK; Cybula tyz nie lepszo, tyz balabajda. Bug.SK; Podwionz te kwiotki, bo stojóm takie balabajdy na tym polu. Rac.TR.*

Potrzeba zrównoważonego opisu leksykograficznego różnych gwar

- Opis pełnego zasobu leksykalnego gwar – niemożliwy do realizacji.
- Ważniejsze niż dążenie do uchwycenia i zapisania całości leksyki jest tendencja do zrównoważonego opracowania różnych gwar, a więc do uzupełnienia opisem leksykograficznym szczególnie tych gwar, które miały czy nadal mają słabszą reprezentację w polskiej leksykografii gwarowej.
- Są – przykładowo – słabiej rozpoznane, w mniejszym stopniu uwzględnione w materiałach dwóch słowników ogólnogwarowych (*Słownika gwar polskich* Jana Karłowicza i *Słownika gwar polskich* PAN), mniejsza jest też liczba opublikowanych słowników i słowniczków profesjonalnych i amatorskich – lokalnych i regionalnych z tych terenów.
- Niektóre braki właściwie już w jakimś stopniu zostały nadrobione poprzez publikację słowników poświęconych gwarze podhalańskiej, gwarom Lubelszczyzny czy gwarom różnych regionów Wielkopolski.

Osiągnięcia polskiej leksykografii gwarowej w ostatnich 10 latach

- Wielkie dzieła polskiej leksykografii gwarowej – słowniki pełne, takie jak:
- 12-tomowy *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej* Józefa Kąsia (t. I-XII, 2015-2019); całość tego niezwykłego dzieła leksykograficznego liczy **7831 stron formatu A4, w tym 1249 stron ilustracji (łącznie 6255 zdjęć)**.
- będący jeszcze w trakcie opracowania obecnie 11-tomowy *Słownik gwar Lubelszczyzny* Haliny Pelcowej (Lublin 2012-2022), słownik tematyczny, pełny, obejmujący całość dawnego województwa lubelskiego, z wieloma mapami, zdjęciami.

Przykład budowy artykułu hasłowego w *Ilustrowanym słowniku gwary i kultury podhalańskiej* Józefa Kąsia

kieś diabła miał w gorzci! (GazPodh 1914: 30); Tak wej drzewiyj mógeś bodaśka namanić diabła, coś sie ani nie nazdoł, ześ go w gorzci miał. Dzisiok sie ta juz nie pokazujom ludziom, bo ik Ociec Świnynta jakosi syćkik pozazegnowoł do piykna. Ba haj! (GazPodh 1914: 30).

BODAŚKIE *zaim. przysłowny* 'wskazuje, że czynność, zdarzenie dokonuje się w czasie, którego dokładne określenie dla mówiącego nie jest istotne; obojętnie w jakim czasie, w jakiej chwili; kiedykolwiek; zob. też: CHOĆKIE w zn. 1.: Prziđź bodaśkie (HodŚl 19); (BT).

BODAŚKIEDY *zaim. przysłowny* 'wskazuje, że czynność, zdarzenie dokonuje się w czasie, którego dokładne określenie dla mówiącego nie jest istotne; obojętnie w jakim czasie, w jakiej chwili; kiedykolwiek; zob. też: CHOĆKIE w zn. 1.: (Hrk).

BODEJ I *spój.* 'przyłącza człon zdania informujący o możliwym lub sugerowanym wyborze w danej sytuacji; choćby': Po Zielonyk Świnyntak posełek z owcami na Waksmundzkom i nieroz medytowolek nad tym, coby co napisać, bodej na prioku, ale nie porada było, bo dyscyśko loło bez cale lato, ze sie zdajalo, ze statek wysłonknie do imyntu (GazPodh 1927: 3).

BODEJ II *mod.* 'tym słowem, stawianym zwykle na początku zdania, mówiący wyraża życzenie, wolę, by stało się coś złego lub dobrego': (BD, Klik, Kś, Pn, Por, Zak).

♫ Bodej sie świnyncyła
Kawalersko strona,
Kany sie obróce,
Wsyndyj moja zona
(PitNŚw 58).

♫ Bodej cyszarzowi
Siwy kónik zginon,
Co jo pokrósć niego
Kochanecki minon
(ZborPP I 528; Klik, Pn).

BODEJBY CI RYNKA USKŁA 'przekleństwo, złorzeczenie': Bodejby ci rynka uskła (Łojas-DzR 215); (Por).

BODEJ CIE HRÓM ZABIYŁ 'przekleństwo, złorzeczenie': (Kś).

♫ Bodej cie hrom zabiyl,
Bodej cie zapolył,
Nie dałak ci gymby,
Juześ sie pochwołył
(StopMEtn 18).

BODEJ CIE TA 'wyrażenie, którym mówiący sygnalizuje swoją niewiarę, ironię wobec tego, co zostało powiedziane przez kogoś innego': – A duzo mocie tyk krowiont? – Zzej, ta trojecko tyk

starsyć, a ta zaś drobiozgu to ta jes cosi piyncioreńko. Zje, ale to z tego wielgiego hasnu ni mas, bo to jeno krzynci, becý, kiebyś syćko przy tym cympioł, a inyj roboty nie patrzył, a temu ino syćko zryć dawoł. – Zje, ale jak ta sie odchowo, to i grajcar byndzie. – Ej, bodej cie ta! Zjeć, cyście nie słyseli, ze statek stonioł? (GuttGw 51); (Por).

BODEJ CI RYNKA USKŁA 'złorzeczenie kierowane pod adresem zloczynicy, a zwłaszcza złodzieja i kogoś, kto odważył się skrzywdzić ojca, matkę': Bodej ci rynka uskła! Strasyły babki, ksiynzo, starsi młodsýk, pokrziwdzyni, pobici i okradzyni. Kto by rynke podniós na starzego, na matke, miała mu ona usknonć. I nie wiymy, cy te rynce usyćaly, cy ny, pewnie nie usyćaly za bardzo, bo juz tak jes świat urzondzony, ze słabsego łatwyj sie łuce. A do nieba daleko, kany niby sprawiedliwość siedzi (ZsubTygPodh 27.11.2009: 47); (RW).

BODEJCO *zaim. rzeczowny, D.* ~cego, C. ~cemu, B. ~co, NMc. ~cým, blm, daw. 'coś gorszego, mniej wartościowego, podrzędnego, ocenianego negatywnie; zob. też: CHOJCO w zn. 2.': Cećniejaki chłop prawoci sie o bodejco (ZborSłow 301); (Zak).

BODEJ {kogosì} **GYNŚ KOPLA** 'zwrot, którym mówiący wyraża różne reakcje na zaistniałą sytuację, np. zaskoczenie, lekką złość': W te razy, kie tak ozmysłuje, pożyroł se dalyj przed sie i uwidziol, ze jakiesi panisko prosto ku niymu idzie. – E, Jezusie Maryjo, ftoz wiy, co to, cy to nie król? – pomysłoł se Maciek, bo pono on sie rod przebiyro i cosi spenetruje tu, to haw. Wartko schowoł pod mantel za pazuche napocynty korpył. Kie panisko sie ku niymu nablizyło, to sie mu zawidziało, ze to ino zwyczajny cłek, nabroł śmiałości i obezwol sie doń: – E, Panie, bodej wos gynś kopla, aleście mie nabrali! – Tak? To pewnie mocie niecyście sumiynie – godo pon. – E, tak znowa źle ni ma – odrzók Maciek – ale jek sie zlonk, bo wyicie, panie, jo tu niedowno narukowoł, syćkik nie znom w mieście, a powiadajom, ze król mo zwyk przebiyrać sie na prostego cłeka i ka se ino zamani, to idzie nawet bez swity, ba jak piyrsý lepsý cłek, a jo se tu, wyicie – powiało dalyj Maciek – zajodoł, a tu przecie wojokowi jes na warcie nie wolno (FlorTatr 177); (BD).

BODEJJAKI *przym. Ib.* ~acy 'obojętnie jaki; różny, rozmaity; zob. też: CHOĆJAKI w zn. 1.': Malo ci kto jod, nocýńka pomylil, nawet i gliniane wodom popłókali, coby sie ta bodejjakiyj śmietanki z boku nie obralo. No bo toby był, kaz ta, wielki grzyk jakby tam, nie dej Boze, coby tam tłuścijy cłowiek zachycyyl (Ch).

BODEJJAKO *przysł.* 'wskazuje, że sposób, w jaki się coś dzieje, dokonuje, jest dla mówiącego obojętny, że może być tak lub inaczej; różnie

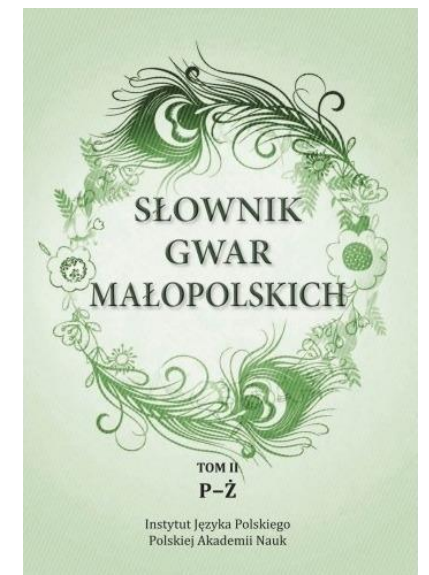
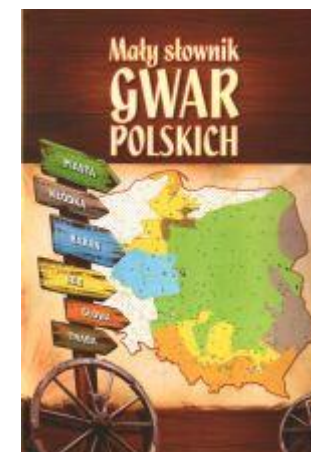
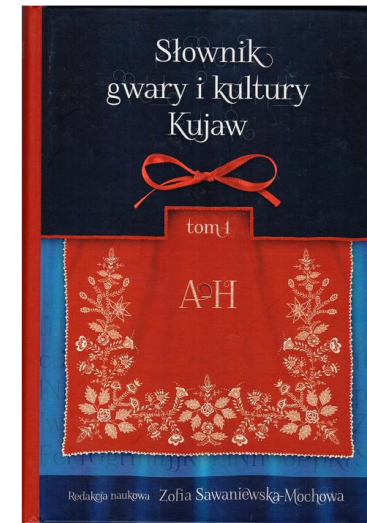
Osiągnięcia polskiej leksykografii gwarowej w ostatnich 10 latach

- Seria Wielkopolskie Słowniki Regionalne wydawana przez Pracownię Dialektologiczną UAM, np.
- *Słownik języka mieszkańców okolic Gniezna. Święta, wierzenia i przesady*, pod red. J. Kobus i T. Gniazdowskiego, Poznań 2018;
- *Gospodarz. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego*, pod red. B. Osowskiego, Poznań 2018;
- *Gospodyni. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego*, pod red. B. Osowskiego, Poznań 2018;
- *Słownik języka mieszkańców okolic Czarniejewa. Praca na roli i w gospodarstwie*, pod red. J. Kobus i M. Stępień, Poznań 2018;
- *Słownik języka mieszkańców Pobiedzisk. Praca na roli i w gospodarstwie*, pod red. J. Kobus i A. Migdałek, Poznań 2021).

Osiągnięcia polskiej leksykografii gwarowej w ostatnich 10 latach

- Nie mniej istotne są słowniki dyferencyjne, np.
- *Słownik gwar małopolskich* pod red. J. Wronicz (t. I-II, Kraków 2016-2017); dyferencyjny, opracowany podobnie jak *Mały słownik gwar polskich*, pod red. J. Wronicz, a więc współcześnie na materiałach *Kartoteki Słownika gwar polskich* PAN, materiał zróżnicowany (od II poł. XIX w.) i współczesny, cytaty, lokalizacja, geografia (cenne – określenia zasięgów terytorialnych wyrazów);
- rozpoczęty niedawno *Słownik gwary i kultury Kujaw* pod red. Zofii Sawaniewskiej-Mochowej (t. I A – H, Bydgoszcz 2017).

Przykład budowy
artykułu hasłowego
– **drudzbant i druhna**
w *Słowniku gwary i
kultury Kujaw*, red.
Z. Sawaniewska-
Mochowa, t. 1,
Bydgoszcz 2017.

DRUDZBANT

1. *etn* 'ogólna nazwa *druźby* – młodzieńca (kawalera) towarzyszącego panu młodemu w obrzędach weselnych': W tym też środowisku [służby folwarcznej] konkurent w porozumieniu z dziewczyną obierał dwóch *druźbów* – starszego i młodszego (...), których w Złotnikach Kujawskich nazywano *drudzbantami* inow KLO 37, por. **DRUŻBA 1, MŁODZIAN 1, MŁODZIENIEC**;

2. *etn* 'młodszy *druźba* biorący udział w orszaku weselnym, pełniący różne obowiązki': Panna młoda była prowadzona do ołtarza przez starszego *druźbę* w towarzystwie dwóch *druźbów* z orszaku tzw. *drudzbantów młodzianów*, zaś pan młody przez starszą *druhnę* w towarzystwie dwóch młodszych *druhen* z orszaku Redecz Wielki włoc KLO 114; **a.** *daw* 'jadący konno na przedzie orszaku ślubnego w drodze powrotnej z małego wesela w karczmie do domu weselnego': W drodze powrotnej z karczmy parę młodą sadowiono na jednym wozie, w otoczeniu pierwszej, starszej pary *druźbów* z orszaku weselnego (...). Dawniej orszak był poprzedzony konno jadącymi *druźbami*, tzw. *drudzbantami* Kuj KLO 130.

Z a s i ę g: jedynie na Mr używana jest sporad postać *drudzba*, z kolei forma *druźbant* najczęściej występuje na Maz pn i wsch, w Suw, na Białos i Kr pn (Biał, Lit), rzadziej w Ostr, na War, Mr.

DRUHNA (DRUCHNA) zwykle w lm **DRUHNY (DRUCHNY)**

etn 'młoda kobieta stanu wolnego towarzysząca pannie młodej podczas obrzędów weselnych': I *druhny* były kontente z przyczyny, że ich do tego celu [obrzędu weselnego] zaproszono [siel] Kuj śr-zach JBP 78; W dzień ślubu panna młoda w towarzystwie *druhen*, których bywa cztery, sześć lub ośm, stosownie do okazałości wesela, przychodzi do dworu „do ubieru” Kuj MUW 205; Podczas zaręczyn dokonywano zwykle wyboru *druźbów*. Na starszego *druźbę* wybierano zazwyczaj kogoś z rodziny młodej (...). Pozostali *druźbowie* i *druhny* byli to koledzy i koleżanki młodego i młodej, ludzie stanu wolnego Kuj DKR 39; *Druchny* również [podobnie jak panna młoda] mają zakryte całe głowy kwiatami i wstążkami, które nałożone w karby dokoła głowy, spadają z tyłu długimi końcami Zbijewo włoc MUW 205; *Druhny* [w czasie rozplecin] sadzały młodą w komorze na dzieży i zaplatały warkocz, wtykając weń mnóstwo szpilek, by (...) *druźba*, który miał warkocz rozplatać, pokłutł sobie palce jw. 41; Czemu, *druhny*, nie śpiewacie, czy olszowe pyski macie [pśń] ok Przedcza

Rozwój leksykografii gwarowej w ostatnich 10 latach

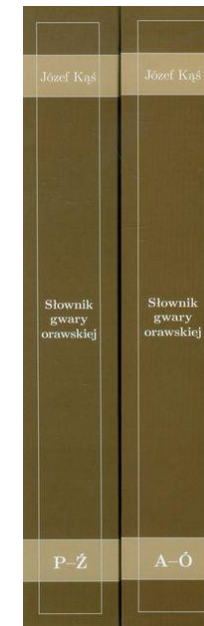
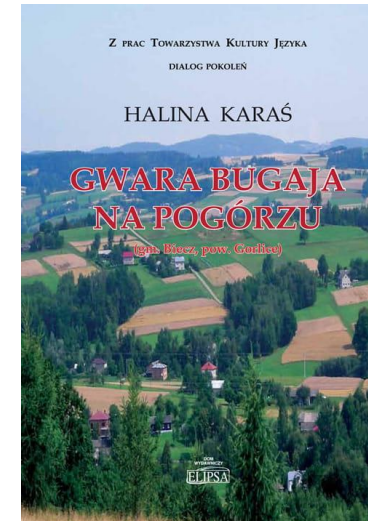
- Opublikowana w 2011 roku monografia o polskiej leksykografii gwarowej (Karaś 2011) pilnie wymaga uzupełnienia, tak wiele bowiem wydarzyło się przez tych 10 lat w zakresie polskich słowników gwarowych.
- Bujny rozkwit leksykografii gwarowej w ostatnich latach wynika m.in. z funkcji przypisywanych słownikom regionalnym i lokalnym.
- Oprócz celu dokumentacyjnego i naukowego odgrywają one bowiem istotną rolę w regionie, w podejmowanej działalności kulturalnej i w podtrzymywaniu świadomości odrębności regionalnej.
- Są ważnym wyznacznikiem tej świadomości, znakiem więzi emocjonalnej łączącej mieszkańców regionu czy jednej miejscowości.

Słowniki opracowane przez autochtonów

- Szczególną rolę do odegrania w polskiej leksykografii gwarowej mają autorzy – autochtoni zarówno językoznawcy, dialektolodzy, jak i amatorzy. Tak było i w przeszłości, w początkach polskiej dialektologii.
- To właśnie oni, znając dobrze rodzimą gwarę i jej użytkowników, mogą pozyskać cenny i rzadki materiał leksykalny do badań naukowych.
- Spośród słowników starszych i nowszych o charakterze naukowym i popularnonaukowym opracowanych przez dialektologów-autochtonów zwrócić uwagę należy szczególnie na słowniki lokalne poszczególnych wsi rodzinnych czy porównawczo kilku wsi.

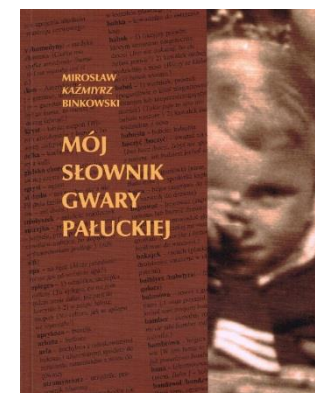
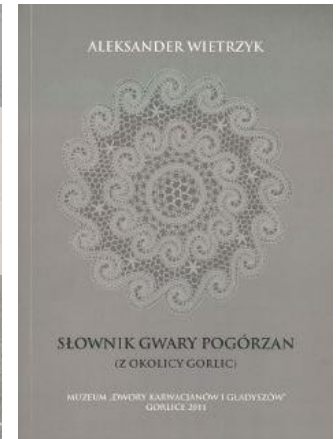
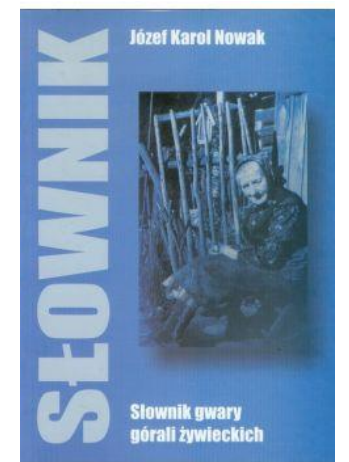
Słowniki naukowe opracowane przez dialektologów - autochtonów

- **Słowniki lokalne** gwar wsi rodzinnych czy porównawczo kilku wsi, por. np.
- Mariana Kucaty (Więciórka, Sidzina, Facimiech),
- Mieczysława Szymczaka (Domaniewek w powiecie łęczyckim),
- Władysława Brzezińskiego (Podróżna w Złotowskim),
- Haliny Karaś (Bugaj w powiecie gorlickim),
- Renaty Kucharzyk (Rzepiennik Strzyżewski w powiecie tarnowskim),
- Krystyny Długosz-Kurczabowej (Zagnańsk w powiecie kieleckim)
- oraz **słowniki regionalne**, por. np.
- słowniki Józefa Kąsia (gwara orawska),
- Zenona P. Szewczyka (gwara Lachów Sądeckich),
- Józefy Kobylińskiej (gwara gorczańska),
- Stanisława Cygana (gwara opoczyńska).
- Spośród nich słowniki pełne to dzieła M. Kucaty, J. Kąsia, M. Szymczaka, Z. Szewczyka, pozostałe mają charakter dyferencyjny.

Przykładowe słowniki amatorskie autorów - autochtonów

- Cenne słowniki amatorskie ze stosunkowo rozbudowanym opisem leksykograficznym, a niektóre z bogatą dokumentacją tekstową, np.
- *Słownik gwary używanej w Kozach* Władysława Skoczylasa, wyd. II, Kozy 2006.
- *Matusine słówecka. Słownik gwary górali nadpopradzkich* Wandy Łomnickiej-Dulak,
- *Słownik gwary górali żywieckich* Jana Karola Nowaka, Warszawa 1000.
- *Mój słownik gwary pałuckiej* Mirosława Kaźmierzka Binkowskiego, Żnin 2009,
- Słowniki z nieobligatoryjną, ale stosunkowo częstą ilustracją tekstową i rozbudowanymi opisami znaczeń, np.
- *Słownik gwary Pogórzeń (z okolicy Gorlic)* Aleksandra Wietrzyka, Gorlice 2011, ok. 10 tys. haseł, słownik dyferencyjny, choć też sporo wyrazów różniących się tylko regularnymi zjawiskami fonetycznymi;
- *Słownik gwary lasowiackiej Kamienia i okolicy na Rzeszowszczyźnie* Jana Kutyły, Rzeszów 2016.
- *Słownik polszczyzny kurpiowskiej* Władysława Niksy, t. I-II, Ostrołęka, Wykrot 2018.

Strona ze Słownika kurpiowskiego W. Niksy z informacją gramatyczną, kwalifikatorami i często z ilustracją tekstową

FERTYG zob. FERŚTYG.

FEST 'mocno, sztywno, doskonale; także w funkcji przymiotnika: dziarski, silny, urodziwy' - *Trzymaj fest, nie luzuj* (Ban-JB); *Fest kawaler z niego - dziewcząki kans gólów nie wypatrzą za niam* (Wykr-RJ) - (CebeSI 7; Czyż-Pusco I 45, II 60; KPSKW).

FESTMÉTER, -tra 'metr sześcienny ułożonego w sęgi drewna' - (KPSKW) - <niem. Festmeter> - *festméter* (powsz.). Zob. też KUBZIK.

FLACÉC 'wiotczeć, tracić właściwą sztywność, sprężystość'.

FLÁFÓR, -fora 'strzęp zwisający z podartej tkaniny, odzieży' - (KPSKW) - *fláfór* (powsz.).

FLAKÁRZ, -rza, *daw.*, *pogard.* 'mieszkaniec miasta, który jakoby z powodu biedy, żywił się odpadkami ze szlachtuzu' - (KPSKW).

FLASECKA, -ki zdr. od flaszka, także 'mała buteleczka' - *Niałbyś Panie i flasecka z niodam* (z kolegi kurp.) - (PolPuszc438; KolbKurp 120; KPSKW).

FLASKA, -ki 'butelka, flaszka' - (KPSKW) <niem. Flasche> - *flaska* (*daw.*, *powsz.* w reg. PZ, także w Puszczy Białej).

FLĄDROWAĆ 'uganiać się za przyjemnościami'.

FLEJA, *flei* 'zwykle o kobiecie nieporządnej, niechlujnej, niedbałej; *flej-tuch*' - (GrzegJez 107; KPSKW) - *fleja*, *flucha*, *ślucha*, *flejtuach*, *flejtusysko* (wszędzie), *flura*, *haja* (obok *for. fleja* w półn. pasie reg.).

FLÉJTAĆ SIĘ 1. 'o nodze jakiegoś mebla lub o części obrotowej wokół osi jakiegoś urządzenia: wychylać się na boki, kołysać się z powodu obluźwienia';
2. 'o zwisających nitkach, strzępach podartego ubioru: majtać się'.

FLÉJTUSYSKO, -ska zob. FLEJA.

FLIKAĆ 'wciągać powietrze nosem, gdy się ma katar, gdy się płacze'.

FLINTA, -ty, *daw.* 'długa strzelba myśliwska; fuzja' - (ChęćZKurp 208; ChęćŻycie 70; KPSKW).

FLOREK, -rku 'chlerek bielący używany do prania' - (KPSKW; ZdunStud 13; FriedGwara 117) - *florek* (BrŁ, Kop, Bak, Bar), *chlerek* (*powsz.* w reg.).

FLUCHA, -chy zob. FLEJA, zob. też FLURA.

FLUK, -ka, zwykle w *lm*, *daw.* 'przezwisko ogólne niemieckojęzycznych mieszkańców byłych Prus Wschodnich odnoszących się do ludności polskiej z jawną wzdargą i wyższością' - (KPSKW; GlogSI 817) - *fluk*, *charget* (głównie we wsiach dawnego pogranicza z Prusami).

FLUKAĆ zob. FLIKAĆ.

FLURA, -ry, *daw.* 'brudna, niechlujna Żydowka' - (GlogSI 817; KPSKW).

FLUS, -su 'ropna wydzieliną z wrzodu lub ropiejącej rany' - (KPSKW) - *flus*, *brzydastwo*, *materia* (w subreg. *mysz.*), *ropa* (*wszędzie*).

FOLGA, -gi 1. 'luz, obluźowanie w umocowaniu, osadzeniu czegoś';
2. 'odpoczynek, wytchnienie; pobłażanie' - (PokrBud 1 107; CebeSI 7; GrzegJez 107; KPSKW).

FOLGOWAĆ 1. 'zmniejszać napięcie, napięcie czegoś; obluźowywać';
2. 'zmniejszać szybkość czegoś, spowalniać; zmniejszać się, łagodnieć' - (CebeSI 7; GrzegJez 107; KPSKW).

FOŁOWAĆ 'filcować w foluszu; dekatyzować i zagęszczać tkaninę wełnianą'.
FOŁOWAĆ SIĘ 'o wełnianej tkaninie lub dzianinie z wełny: zbiegać się w czasie prania w nazbyt gorącej wodzie' - *Nie psierz śwédrow w za gorącej wodzie, bo ci siã sfołują* (Wykr-AN) - (FalinSiwik 99; KPSKW; ZagTkae 289, ryc. 15; ŻywPusz 244, 245, il. 73, 74).

FÓNTANA, -ny, zwykle w *lm* FÓNTANY a. PASYJE 'nabożeństwo wielkopostne składające się z pięciu części, a każda z nich z dwóch pieśni śpiewanych zbiorowo i ROZMYŚLANIA O MĘCE PAŃSKIEJ odczytywanego przez PROWADNIKA; takie nabożeństwa pod zepsutą nazwą FONTANNY organizowano jeszcze przed II wojną światową m.in. we wsiach Rycica i Ramiona w parafii Baranowo w domach prowadników - mężczyzn dobrze śpiewających i umiejących kierować taką zbiorową modlitwą i śpiewem' - (SkierPieśni V 112; KPSKW).

FORDAKA, -ki 1. 'zapinany rozprek w męskich spodniach; także rozprek w bokserkach, kalesonach';
2. *daw.* 'klapa w spodniach zapinanych z boku na knebelek' - (KPSKW; ChęćStrój 21; CebeSI 7; KrzywKurp 69).

FORMÓN, -na 'uformowany pęk skoszonego zboża przed związaniem w snopki; forman' - (FalinSiwik 145; FriedGwara 30, 31, 35, 46; KPSKW; SokRol 88; ŻywPuszc 158) - *fórmón* (*powsz.*), *forman*, *furman* (*sporad.*) - Por. FURMAN.

FORTEPSIAN, -nu 'strunowo-klawiszowy instrument muzyczny z korpusem poziomym wspartym na trzech nogach' - *Do szkoły przyjeźli dziś nowy fortepsian. - Nie fortepsian, cielału, tylo psianino. Fortepsian jest ziańsy i jenąksy, bo leży na trzech wysokich nogach, a psianino je stojące i má niziuchne śtéry nózki, led-zie zidoone spod nięgo* (dwaj uczniowie w autobusie między Łys a Wykr) - (KPSKW).

FORTEPSIANISTA, -ty 'muzyk grający na fortepianie'.

FOTOGRAFKA, -ki 1. 'mała fotografia; zdjęcie fotograficzne';

Rola słowników gwarowych opracowanych przez autochtonów - wnioski

- Należy podkreślić ogromną wartość słowników przygotowanych przez autochtonów amatorów, gdyż o wartości naukowych słowników profesjonalnie opracowanych przez dialektologów – autochtonów nikogo nie trzeba przekonywać. Ich wartość wynika z następujących przesłanek:
- - uzupełniają luki w opisie leksykograficznym wielu gwar, nieobjętych opisem naukowym
- - są cennym źródłem słownictwa rzadko notowanego, czasem o charakterze intymnym, na ogół przemilczanego w wypadku eksploratora z zewnątrz
- - rejestrują wiele wyrazów pozbawionych jakiegokolwiek dokumentacji, wyrazów nieodnotowanych w dużych słownikach naukowych, np. w SGPPAN i jego kartotece
- - uzupełniają gwarowe rodziny wyrazowe (np. *kurdoc, kurdawy, kurdawieć – skurdawieć, kurdawiołek*) o nowe formacje słowotwórcze
- - notują nieznanne znaczenia, nieopisane w słownikach naukowych, lub też ich nowe odcienie
- - pozwalają na bardziej precyzyjne określenie zasięgu terytorialnego i chronologii wyrazów gwarowych, uzupełniając naszą wiedzę o geografii poszczególnych dialektyzmów
- - poświadczają inną postać formalną niektórych wyrazów
- - nierzadko mają także walor etnograficzny, opisując szczegółowo elementy kultury ludowej.
- Warto zatem sięgać do słowników amatorskich jako do cennych źródeł wiedzy o gwarach poszczególnych wsi i regionów. Nawet w wypadku słowników obciążonych wieloma uchybieniami warsztatowymi warto z nich korzystać, czyniąc je swoistym kwestionariuszem do prowadzenia dalszych, pogłębionych badań.

Bibliografia

- Karaś H., 2019, Jeszcze o potrzebie dokumentowania leksyki gwarowej (na przykładzie wybranych wyrazów południowomałopolskich z okolic Biecza), *Gwary Dziś*, t. 11, s. 19-27.
- Karaś H., 2011, *Polska leksykografia gwarowa*, Warszawa.
- Kąś J., 2001, Metodologia badań współczesnej leksyki gwarowej w kontekście współczesnych przemian kulturowych i społecznych, [w:] *Gwary dziś. 1. Metodologia badań*, od red. J. Sierociuka, Poznań, s.191-200.
- Kąś J., 2003, Etnografia w słowniku gwarowym, [w:] *Gwary dziś. 2. Regionalne słowniki i atlasy gwarowe*, pod red. Jerzego Sierociuka, Poznań, s. 241-248.
- Kąś J., 2006, Rozwarstwienie słownictwa w słowniku gwarowym, [w:] *Gwary dziś. 3. Wewnętrzne zróżnicowanie języka wsi*, pod redakcją Jerzego Sierociuka, Poznań, s. 135-138.
- Kąś J., 2021, Amatorski słownik gwarowy. Podstawy tworzenia słownika gwarowego, [w:] *Polszczyzna jest zobowiązaniem, a dla niektórych pasją*. Tom prac ofiarowanych Prof. dr hab. Barbarze Falińskiej w 90. rocznicę urodzin, pod red. J. Porayskiego-Pomsty i K. Sobolewskiej, s. 117-129.

Bibliografia cd.

- Reichan J., 2000, „*Słownik gwar polskich*” jako synteza polskiej leksykografii gwarowej, [w:] *Słowiańskie słowniki gwarowe*, pod red. H. Popowskiej-Taborskiej, Warszawa, s. 7-16.
- Sierociuk J., 2006, Słownik regionalny – nowa propozycja z udziałem środowiska lokalnego, [w:] *Język – literatura – wychowanie*, pod red. J. Bałachowicz i S. Fryciego, Warszawa, s. 65-70.
- Sierociuk J., 2010, *Założenia metodologiczne regionalnych słowników gwarowych powstających przy współudziale środowisk lokalnych*, „*Studia Dialektologiczne*” IV, pod red. H. Kurek, A. Tyrpy i J. Wronicz, Kraków, s. 135-143.
- Tyrpa A., 2016, *Słowniki gwarowe a tożsamość regionalna*, [w:] *Tradycja dla współczesności*, t. 9: *Tożsamości społeczno-kulturowe – kreacja i komunikacja*, red. M. Dziekanowska, M. Wójcicka, Lublin, s. 125-138.
- Wronicz J., 2006, *Amatorskie słowniki gwarowe*, „*Studia Dialektologiczne*” III, pod red. J. Okoniowej, Kraków, s. 171-180.
- Wronicz J., 2007, Jak tworzyć amatorskie słowniki gwarowe?, [w:] *W kręgu dialektologii i folkloru*, pod red. S. Cygana, Kielce, s. 89-95.